

կան իրաւանք ու տեղեկութիւններ կու տայ, կենաց ամէն պարագայից մէջ առողջութիւնը պահպանելու միջոցները կը բացատրէ, մարդկային մարմնի կողմաներէն թե՛ անի մասին աստուածային նախախնամութեան ցուցած իմաստով թիւնը կը մկնէ, որոյ ամեն տեղ իրեն բնականօրէն քրոջատուութիւնը ըլլալով, բնականօրէն այն կերպով գրեթէ էր՝ ինչպէս որ կը խօսէր։ — Յայտնի է որ իբրեւ ռուսագիր հեղինակ՝ ըստ սովորութեան ամենայն ռուսագրաց՝ Ամիրտովսկի եւս իս խօսած լեզուին մէջ գրութար խոսած է։

Իսկ Բ. Բաժնին նիւթն որչափ տարբեր է։ Այս բաժնին մէջ՝ յառաջ կը բերուին հիւանդութիւնը պատճառներն ու նշանները, կը նշանակուին իւրաքանչիւրին ի դարման գործածուելու դեղորայք, նոյն դեղորայք կազմուածքն ու բաղադրութեան կերպի, եւ այն՝ օտար անուանի բժշկականաց ռուսականօրէն սեմով գրուած խօսիքն։ Յոգին հարկ էր որ ամեն հայ հեղինակ իւր յառուկ սովորական լեզուն շեղելով, օտար հեղինակաց ոճն ի կիր արկանէր։

Բայց այս երկրորդ պատճառն եւս, որչափ եւ նախկինացն տակն ապշած համարուի երկու բաժնից լեզուական տարբերութեան վրայ, միշտ բաժնի ճանաչման նկատուելու է. ուստի կը մնայ տա. կուրս ըստ ուսումնասիրել խեղիւն, եւ աւելի ընդհանուր ու Բուրբուլան պատճառ. գտնելու շնորհ, Այլեւայլ ենթագրութեանց մէջ գոր հնար է մտածել այսպիսի չեղեմանը ու Բուրբուլան պատճառ. գտնելու համար, ի՞նչ կրնար արդեօք մտածուիլ թէ գուցէ Ամիրտովսկի Օգար բժշկութեան Ա. Բաժնին, — ինչպէս նաեւ զԱրքիմանց անպէտք որ լեզուն կողմանէ անկէ շատ չէ տարբեր, — գրած կամ թարգմանած է իւր յառուկ սովորական լեզուան։ Իսկ Բ. Բաժնից գրելու ժամանակ ա. առիթ իւր ունեցած է հնարքն հայ գրութիւններ եւ անոնց հետեւած, թէեւ այս վերջնոց մէջ ուրեք ուրեք իւր կողմանէ այնպիսի կոտորներ ընդգծանելով, որը — ի վերջոյ յառաջ բերուած Զ. Օրինակին նման — Ա. Բաժնին լեզուն կը յիշեցնեն, ենթագրութեան հաւանականութիւնը չի նուազիր այն պարագային՝ որ ինչեւէ հնարքն հայ գրութեանց մէջ ալ աստ անդ իւր յառուկ լեզունը գոյնն ունեցող ասունքը կը տեսնուին։ Ասան զի զայսպիսի հնար է կարծենք մկնել իբրեւ. ծագեալ վերագրել յիշատակուած երկու ժամանակ պատճառներէն եւ կամ նկատել իբրեւ հետեւանք իւր գրչին վաճաճութեան։

Զայս ենթագրութիւն՝ ոչ թէ հաստատելով, այլ պարզապէս իբրեւ հնարաւոր անհնական մտածանք՝ կ'ենթարկեն հետազոտութեան հետազոտունից, խեղրելով միայն որ ուշագրութեան ընդէն հետեւեալ խորհրդածութեան։

Ամենահին տարակուսիքներէն չ'իյնար թէ մնացած են ի հին ժամանակաց բժշկական հայերէն գրութիւնը, որոց անթիւ ինչ Զեւագիրքն այս կամ այն մասնաւորութիւն մէջ՝ այնպէս ի մարդկանէ մնացած են՝ բազմադարեան փոշիներով ծածկեալ։ Բայց անոնց՝ իբրեւ եւ ոչ երեսօնայական գոյութեան ապացոյցք եղող հաստատութիւն մը։

ցմեց հասած են, ոչ միայն միջին՝ այլ նաեւ շուր ժամանակաց իւր բժշկական գրութեանց միջոցաւ։

Առ այժմ՝ կը շատանալ միակ օրինակ բերելով, որ կը գտնուի թէ Ամիրտովսկի ալ եւ թէ Ասարայ աշխատարկութեանց մէջ. բայց այնպիսի հնութեան կնիք կը դրէ, այնչափ վայելալ լեզուաւ գրուած է եւ երկուսին ալ սովորական լեզուն այնչափ մեծ տարբերութիւն ունի, որ շատ փափուկ բանասիրական ճաշակ հարկուր որ չէ իմանալու համար թէ ոչ միայն եւ ոչ միւսայն գրչին արգիւնը կրնայ ըլլալ։ — Աւստիկ նոյն Հաստածն։

Է.

Պէտք Մանուկներն — Եւ Եւրոպայի Գրիկ Դարչոյ։

Ուրախ բժշկական ասացեալ է՝ թէ ի պայտակ լինի եւ յարեւ. եւ իրաւ է. զի իւր նշանքն այն է որ եր մարդ զիրարուր ուսէ՝ չկարէ հայկ. եւ թէ շատ ուսէ եւ թէ ասպա՛ կ'ըսեն ուսին եւ հետ ի հետ դարձողն իմանալ ասին։ Իւր հայտ լինի որ չէ հաստատել թէ իւր բժշկութիւնն լինի, եւ զինքն կ'աւարտած գիտնայ կամ գիշտէ. եւ ոչ բժշկի հաստատայ եւ ոչ դէպի եւ հայց դիտելով, թէ կամ վաղեմանին թէ երկրին, եւ ետք եւ ասարի, եւ զգուսուկի զայ ժամ մի թիւն. եւ ժամ մի հասած եւ ձկնահամ։ Իւր ժամ մի հայց գիտնելով թէ արեւահամ ընդ բերանի ի գտնուի ի զալ։ . . Իւր երբ այդ ցուց դիպի մարդոյ՝ թէ այրկան եւ թէ կնից՝ պատաստող արեւն աւել որ զինքն ինչքէ ոչ. վասն զի այնի ինչքի թէ Թող ի յիմ կենաց դերմանիմ։ Իւր բժշկականին զայս ցուցն աւելն Ստամբուլակար կ'ըսէ։ Իւր երբ այդ ցուց ի ցոյ կ'անէ՝ մարդոյ թաւ վաս զայ, եւ ուս ընդ ուս զայ ի քուսն։ Իւր երբ լինի ի քուսն՝ իւր հայց թեւեւայ թէ ի մեթն սեղ եմ. եւ այլ թեւե՛ թէ ի բազմ տեղաց ի վայր է անկաւել. եւ կամ ի ծովու ուլ կայ եւ կամ ի նեղ տեղ կայ. Իւր ասացեալ է Գարսա թէ Մարդ մի կայր, որ զինքն ի ասունք ի քուսն չկարէին հանել. եւ երբ աւելն թէ եւ ի ասունք, նա աւել թէ ի նեղ ցեղ երեմ, երբ երկրին ի վայր է քուսնը. զի յառաջին ժամանակին մարդ մի երեւալ է այդ ցուցող տեղ, եւ ասին բժշկականին թէ նշանք արեւ քուսնը, նա իստեւ ոչ։ Երբ ողջուցին, հարցին՝ թէ եր լեւ ասի, նա ասի, թէ ի նեղ ցեղ ասի, երբ լեւալ աւելի էր, թէ իստեւ կարէր։ Իւր մարդ մի այլ, կայր իմ ժամանակն եւ կարէր թէ լեւալուի եւ. բայց իմ բժշկականին մարդար էին, յարձնէ ապուստ զուգեցին եւ ի քուսն երկն. եւ երբ ի գլուխ ծանրացաւ ապա գիտաց թէ գլուխն ունիմ։

(Ամիրտ. Օգ. Բժշկ. էջ 74ւ։ Ասար. Մեր. Հոմ. Դեւ)

Անպօք եւ մտադրութեան արժանի երեւոյթի կը տեսնուի Օրինակի վրայ։ Կարեւն թէ զայն ինչքէ գրութեանց մէջ մեծամեծ ինքնակալ եւ ընդօրինակող չի կ'եր թէ անկանալով անոր պատկանելի հնութեան, ինչքէ սովորական հակառակ՝ չեն համարակեր կամայական մեծ փոփոխութիւններ ընել։ Ինչքէ ժամանակին տարբեր ռուսականութիւններն մեծ մանկ։ Չորս ընթերցուած ունիք ի եւեւն այն Հաստածն, որ կը գտնուի — ի Բ. Բաժնի Ամիրտովսկի, — ի Բժշկականին Ասարայ (մեր մտնողներ), — ի յարարակի Արարականին որ Չեւագիրք սովորաբար կը յարձնէ Օգար բժշկական Բ. Բաժնին, — ի Բժշկականին Ասարայ մտնողին Ս. Ղալարա (որ ընարկացանքն է մեր տեսած շորս ընթերցուած մէջ) որք անկալ հրատարակած է Բուլճարի 1881 տարւոյն, էջ 36։ — Իւր թեւեւ յարին մէջ այ կան տակաւուր փոքր փոքր տարբերութիւնք ի ռուսականութեան մասին, որը Հաստածն ամբողջութեան այնչափ չեն համանայիր. սակայն շորս Չեւագիրքն իրարու հա-

մեծամեծիւմ էւ չորսին մէջէն միոյն կամ երկուքն պահած հնազանդն ընկերացուածն ընտրելով, կարծեմք թէ չին կամ սկզբնական ընկերացուածն շատ տարբեր չէ մեր յառաջ բերածն:

Աստ վերջ կու տանք Օգոստի բժշկութեան հետազոտութեան, թողով առ այժմ Համառօտեայ խորագրութեան արեւտակահարկ մասն եւ Կերպարարինն, որոց վրայ՝ ինչպէս նաեւ Աստղայ վերաբերեալ քանի մի խնդրոց վրայ՝ ի յաշիւդան կը խօսիրք:

(Ընթերնաւիւն)

Հ. Ղ. Յ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Գ Ա Յ Ի Թ Ա Ն Յ Ա Ղ Ք

Աշխատախիտութիւն Թր. Կ. Գոմերիի:

(Ընթերնաւիւն Ի- Գր.)

§ 25. Այս քննադատեայ քննարկին վրայ հիմնուած է այն համեմատութիւնն որ սպառած է այս կրթին 1—50 էջերուն մէջ: Այս էջերն արդէն սպառած էին, երբ յայց ելայ փառաքաղաքն, ուր լսած էի թէ կայ Դաւթի Ան-յաղթի ձեռագիր մը Համալսարանին գրատան մէջ: Այս ձեռագիրն տարբերութիւնք միւս ամէն ձեռագիրներէն այնչափ մեծ էին, որ բոլորովին նոր համեմատութիւն մ'ըջի, եւ ստիպուեցայ յաւելածի մը մէջ դնել այս ձեռագիրն համեմատ յաւելիլ եւ ուղղելիք այն հայերէն քննարկին վրայ՝ որով գործած էիցայն-ժամ: Բ Եւրոպական մէջ սպառն եմ փառաքայն այս ձեռագիրն, հրատարակելով՝ որչափ որ կարելի էր՝ իւր ամէն սեպհականութիւնքն ուղղագրութեան, կիտագրութեան եւ շեշտագրութեան: Այս ձեռագիրն այժմ աւելի մասնականս պիտի ստորագրեմ: Ձեռագիրն երկու հատոր է՝ Թ. 130 D 42, 43: Առաջին հատորին մէջ քանի մը քառեաններն ի բաց առնելով՝ ձեռագիրը գրուած է թանձր բամբակեայ թղթի վրայ, որ շատ ողորկ է եւ սպիտակ: Էջերու մեծութիւնն է $10 \times 6\frac{3}{4}$ մասնաչափ: Առ հասարակ գրութեան չորս տողերու վրայ կ'ընայ մէկ գծային մասնաչափ: Այս ձեռագիրն մէջ ճշգրտապատկերն (facsimile) աւելցուած է գրիւս ետեւը: * Կերեալ թէ այժմու կայմը Ժն զարեւն է: Հատ մը քառեաններու

առաջին եւ վերջին թերթերը կը պակսին, իւրաքանչիւր թէ գրիւս յառաջ կը կարագացուէր արձակ քառեաններով: Երկու հատորին մէջ ալ թուական չկայ: Այն գրութիւնն որով գրուած է Դաւթի Անկեղծութիւնն Պրիմիւրի Ներածութեան վրայ եւ Տասն Ստորագրութիւնքն ու Յաղագսաշխարհի հանդերձ մեկնութեամբ 1300էն Գ. Բ. կրտսերացոյն չ'երեւայ եւ ոչ ալ երկրացոյն քան 1100 Գ. Բ.: Այս ընդօրինակորն նաեւ երկամագիր գրել կրնար, որով շատ անգամ կ'աւարտէ տողերը: Արդեամբք ալ տեղ մը շեղած գրած է կէս էջ մը մանր երկամագրով: Ձեռագիրն ուղղագրութիւնն է այնպէս՝ ինչպէս կը գտնենք Թ. ու Ժ. եւ երկամագրութեամբ նաեւ հնազանդ գրուած ձեռագրաց մէջ: Այսպէս փոխանակ կրտսերացոյնն է, էր, էին, էա՛, էի՛, ա՛նէն, օ, էաւ (= ջաթեւ) ուղղագրութեան կը գտնենք գրուած՝ թէ եւ ոչ միշտ անփոփոխ՝ է, էր, էին, էա՛, էի՛, ա՛նէն, ա, էաւ. երբեմն՝ երբեմն փոխ. երբեմն էւ այլ. յշնայէս նաեւ երբեք գրուած է երբեմն փոխ. երբեք, ինչպէս 19, 36, քե՛տ փոխ. քե՛տ: Բիշ համեմատութիւնք կան, եւ այն ալ է միայն սովորական ինչ եւ ինչ փոխ. ինչ եւ ինչ: Այս ձեռագիրն կիտագրութիւնք զժողովրդին էր սպառութիւնք լոյս հանել մասնաւոր երկու քովէքով կեցած մանր կէտերու եւ երկու մեծ կէտերու տարբերութիւնք: Այլ ու չորեքուսի կէտեր կը գործածուին, ինչպէս նաեւ Ժանուր թէ թէ ստորակէտերն: Այլ տարակէտեր յաճախ կը տեսնենք գծին վրան եւ նաեւ Ժանր չորեքուսի գլխով ստորակէտերն: Արկին կէտ կը գտնենք թէ՛ գրութեան ուղղութեան մէջ եւ թէ՛ ուր աւելի դադար կայ՝ գծէն վեր: Առնանք կէտն երբեմն կրո՛ւ, եւ երբեմն չորեքուսի, եւ գծին կամ ներքեւ, կամ գիւմացն եւ կամ վրան կը կենայ: Տպագրութեան շշտաց պակասութեամբ մեր տպագրած քնագրին մէջ կրկին կէտ գրուած են յաճախ սկզբնագրին վրայէ վրայ կեցած երկու կարճ հորիզոնական գծիկներու տեղ: Տեղ տեղ նաեւ երեք կէտ կը գտնենք: Կիտագրութիւնն ի մասնաւորի առատ ու ճոր է, եւ գրուածին իմաստն մշտնեղ հանելու համար կիրարկութեան յարմարցուած: Գրութիւնը շատ անգամ գրեթէ ոչ-բառաւորաւ անընդհատ է, եւ կիտագրութեան գործածուած ամբողջ գրութիւնը կ'երեւայ թէ ճշգրութեամբ ընդօրինակուած է հին գրեթէ մ'որ բառանշատ չէր, որուն մէջ կէտերը կը գործածուէին բառերը բաժնելու: Այլազգ մեկնէ.

* Մեր ձեռքն եղած օրինակին մէջ գրքին սկզբն է այս ճշգրտապատկերն, որ շատ յաշտ ու գեղեցիկ է: Գիրն է կանոնաւոր միջին մեծութեամբ թուրքեր, բայց (ստորագրի) լուսանցագրութիւնը ազնի շուգիւնն: Ծ. ԹԱՐԳԻՆ: